

АҚЖАЙЫҚ ЕТТІ-ЖҮНДІ КРОССБРЕДТТІ ҚОЙЛАРЫНЫҢ ЖҮНІНІҢ НЕГІЗГІ ФИЗИКО-ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Б. Б. Трансов, а.-ш. ғылымдарының докторы, профессор
А.К.Бозымова, а.-ш. ғылымдарының кандидаты
Г. Г. Галимова, А. Н. Исмагулов, магистранттар

Жәңгір хан атындағы Батыс-Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада ақжайық етті-жүнді кроссбредті қойларының жүнінің негізгі физико-техникалық құрылымы зерттелінді. Тәжірибеге өндіргіш қошқарлар, саулықтар, 1-жылдық еркек және ұрғашы тоқтылар алынған. Жүннің физико-техникалық құрылымы; яғни жүннің жіңішкелігі, жүн мықтылығы, жүн шайыры зерттелінді.

Изучены физико-технические свойства шерсти баранов-производителей, овцематок, баранчиков, и ярок-годовиков акжайкской мясо-шерстной породы овец. Изучены такие показатели как тонина, крепость и жиропот шерсти.

The physical-technical properties of wool-producing sheep, ewes, rams and ewes, yearlings akzhaikskoy meat-wool breed of sheep. Studied variables such as thinness, strength and yolk of wool..

Тәжірибеде пайдаланылған жануарлардың жүн өнімділігі жүн қырку процесі кезінде рунолардың салмағын өлшеу және жүнді Жәңгір хан атындағы БҚАТУ-нің зертханасында зерттеу арқылы анықталды.

1-Сурет – Ақжайық етті-жүнді кроссбредті қой жүні

Асыл тұқымды қойлардың жүн өнімділігін есептеу жүргізілді, рунолар таңдалып, лабораторияда зерттелінуге 10 бас өндіргіш қошқардан, 20 бас саулықтардан, 10 бас еркек тоқтылардан және 10 бас 1-жылдық ұрғашы тоқтылардан жүн үлгілері алынды. Тәжірибедегі аталық қойлардың жүні штапельдегі талшықтардың жіңішкелігі және руно бойынша жақсы теңескені анықталды. Орташа квадраттық ауытқу өндірістік стандарттың бекіткен талабынан

ауытқымайды (9,45) және теңсіздік коэффициенті (30,8 %) жіңішкелігі сәйкес кроссбредтті жүн үшін берілген.

Қойлардың бүйіріндегі жүннің жіңішкелігі мен жамбастың орта шамасындағы жүнінің жіңішкелігі арасындағы айырмашылық микроскопирование жасау кезінде бір сапа көрсеткішінен де аспады. Сорттау кезінде рунолар екі сорттан аспады. Тәжірибедегі қойлардың жүнінің мықтылығы орташа шамамен 12,51-12,73 сН/текс-ке тең болды. Лас жүндегі жүн шайырының мөлшері 7,33 тен 7,61 %-ды құрады және жүн майынан айырмаған таза жүнде 9,53-тен 11,2 %-ды құрады. Жүн шайырының түсі крем және ашық крем түстес, қанағаттанарлық сапада.

Тоқтылардың жүнінің мықтылығы жоғары. Зерттеу нәтижесі кроссбредтті тоқтылардың жүнінің мықтылығы 9,35 сН/текс шамасында екенін көрсетті.

Тоқыма өнеркәсіптері мықтылығы 8 сН/текстен кем болмайтын кроссбредтті биязылау жүнді талап етеді. Тәжірибемізде жүннің мықтылығы бұл талаптан жоғары, осыған байланысты оны қанағаттанарлық деп айтуға болады.

Жүн жіңішкелігі – оның құрылымының ең негізі болып табылады, яғни өндіріске қажетті шикізат тәріздес. Жүннің жіңішкелігі деп талшықтың көлденен қимасының өлшемін айтады.

Тоқыма өнеркәсібі жүнді талшығының жіңішкелігіне қарай бағалайды. Жүн талшықтары неғұрлым жіңішке болса, соғұрлым жоғары бағаланады. Талшығының жіңішкелігіне қарай жүн әр түрлі мата тоқуға пайдаланылады.

Жүннің жіңішкелігі жағынан әр түрлі болып келуі ең алдымен қойдың тұқымына және жеке ерекшеліктеріне байланысты. Қойдың жасы мен жынысы да әсер етеді. Саулықтың жүні жасы асқан сайын жіңішкере түседі. Қошқардың жүні саулықтардың жүніне қарағанда жуандау келеді.

Өндіргіш қошқарлардың жүні орташа есеппен штапель бойынша 50-ші сапа немесе 31,6 мкм. деп сипатталады, саулықтар мен 1 жылдық тоқтылардың жүні 56 сапа, 27,4 және 28,5 мкм деп сипатталды (кесте-1).

1-Кесте – Тәжірибеде зерттелінген кроссбредтті ұнамды тип қойларының жүн сапасының физико-техникалық құрылымы

Бақылау топтары	n	Жүн жіңішкелігі, мкм	Жүн мықтылығы, сН/текс	Жүн шайыры, %	
				таза жүн	лас жүн
Өндіргіш қошқарлар	10	31,6	12,51-12,73	9,53-11,2	7,33-7,61
Саулықтар	10	27,4	9,4-9,7	6,7	
1-жылдық еркек тоқтылар	10	29,6	12,73	9,7	
1-жылдық ұрғашы тоқтылар	10	28,5	10,1-10,9	5,6	

Жүргізілген зерттеудің көрсетуі бойынша, өндіргіш қошқарларда жүннің жіңішкелігі жоғары. Саулықтардың жүні жіңішкелігі бойынша зерттелген үлгілерде аралық орынды алды.

Кестеде жүннің жіңішкелігі бойынша ұрғашы тоқтылар, жүнінің мықтылығы бойынша өндіргіш қошқарлар, соның ішінде таза жүнде, яғни майынан ажыратылмаған жүн жоғары көрсеткіш берді.

Яғни, жүргізілген зерттеу ұнамды типке жататын қойлардың барлық орта жастағы топтарының жалпы жүннің жіңішкелігі штапель бойынша жақсы теңескенін көрсетті.

Үзілуі бойынша жүннің мықтылығы – жүннің ең маңызды физикалық құрылымының бірі, яғни ол өндірістік ұсынылуда анықталатын жүн талшығының технологиялық сапасын сипаттайды. Жүннің мықтылығы – әр түрлі жағдайларда жүннің үзілуімен түсіндіріледі. Жүннің мықтылығы деп жүн талшығын салмақ түсіріп созғанда көрсететін төзімділік дәрежесін айтады. Мықтылық абсолютті және салыстырмалы болып екіге бөлінеді. Абсолюттік мықтылық граммен (жүн талшығының салмаққа үзілуі), ал салыстырмалы мықтылық

талшықтың жіңішкелігін еске ала отырып, килограммен (жүн талшығының көлденең қиындысының бір өлшеміне) есептеледі. Жүн мықтылығы арнаулы аспаптармен, яғни әр түрлі динометрлермен лабораторияларда және қолмен тексеріп айырады.

Біздің зерттеулерімізде өндіргіш қошқарлардың жүнінің мықтылығы штапель бойынша оташа есеппен 12,51-12,73 сН/текс, саулықтарда 9,4-9,7 сН/текс және бір жылдық ұрғашы тоқтыларда 10,1-10,9 сН/текс. Егер жүннің мықтылығын аймақ бойынша қарасақ, ол өндіргіш қошқарларда төмендегідей болып келеді: жоғарғы бөлігі – 11,4 сН/текс, ортасы – 12,5 сН/текс және негізі 9,8 сН/текс, саулықтарда соған сәйкес 9,5; 0,5 және 8,5 сН/текс, бір жылдық ұрғашы тоқтыларда – 10,7; 11,0 және 3,6 сН/текс. Жүн мықтылығының вариациялық коэффициенті орташа штапель бойынша толық теңдікті көрсетеді және топ бойынша 11,7-12,8 % шамасында ауытқып отырды.

Жүндегі май құрамы. Жүннің майы терімен бірге араласып, шайырды құрайды, ол жүнді жуып, әр түрлі сыртқы орта әсерінен қорғайды. Жүннің ластануын жабағының екі топографиялық бөлімдері: бүйір және арқасы арқылы анықтайды, сонымен қатар жуылған және жуылмаған жүннің айырмашылықтары және жалпы ластану аймағының қосындысы арқылы анықтауға болады. Біз жүні лас май шайырынан тазартылмаған ұнамды типке жататын саулықтардың жүнін зерттедік. Майлылықтың көп пайызы мөлшері өндіргіш қошқарлардағы майсыздандырылған лас жүннің таза салмағында – 7,33-7,61 % және майсыздандырылған таза жүнде 9,53 тен 11,2 % бар екендігі байқалды. Еркек тоқтыларда – 9,7 %. Шайыр крем және ашық крем түстес, қанағаттанарлық сапада. Ал саулықтарда бұл көрсеткіштер 6,7 % және бір жастағы ұрғашы тоқтыларда 5,6%. Зерттелінген үлгілердегі жүн майының құрамы қанағаттанарлық деп айтуға болады.